

שהפסוק השני מפרש, דלארתחשסתא הוא מונה עשרים שנה.

אלא האי, הפסוק הראשון, ממאי מהיכן יודעים אנחנו דלארתחשסתא הוא מונה עשרים שנה?

דילמא: למנינא אחרינא הוא! (45)

אמר רב פפא: כיון שבשני הפסוקים נאמרה "שנת עשרים", אנו לומדים "שנת עשרים, שנת עשרים" לגזירה שוה. ללמדך, ששתייהן נמנות אותו המנין:

מה התב, כשם שבפסוק השני, השנים נמנות לארתחשסתא. אף הכא, בפסוק הראשון, המנין הוא לארתחשסתא.

ומקשינן: וממאי, מנין לנו דמעשה דכסליו [שהוזכר בפסוק הראשון] קדים למעשה שבניסן [שהוזכר בפסוק השני]?

וכתיב [שם ב א]: "ויחי בחדש ניסן, שנת עשרים לארתחשסתא [דריוש] המלך, [הביאון] יין לפניו". (43)

מדקאי, מזה שבכתוב הראשון עומד נחמיה בחודש כסליו, וקרי ליה שנת עשרים [לארתחשסתא המלך].

ובפסוק השני קאי [עומד] בניסן, וקרי ליה שנת עשרים.

מכלל זאת אתה למד, דראש השנה למלכי האומות לאו בניסן הוא!

שהרי אם ניסן הוא ראש השנה למלכי האומות, הפסוק השני היה צריך לומר "בשנת העשרים ואחת". (44) ולהלן תבאר הגמרא מנין שהמעשה שהוזכר בפסוק השני היה אחרי המעשה שבפסוק הראשון.

והוינן בה: בשלמא היאך, אמנם נכון

אינו בתשרי, ממילא יש לומר שהוא בניסן [וכעין דברי תוספות].

ותירץ הריטב"א: דוקא ביחס לחודש תשרי יש לומר כן, כי מסתבר שכל ראשי השנים יהיו בתשרי. אבל ביחס למלכי ישראל, הרי כל זמן שהגמרא לא ידעה שראש השנה למלכים הוא באחד בניסן, אין אחד בניסן ראש השנה לשום דבר אחר. שהרי שנינו במשנה שאחד בניסן הוא ראש השנה למלכים ולרגלים בלבד. והרי הרגלים — ראש השנה שלהם הוא בט"ו ניסן, כפי שיבואר בגמרא להלן [ד א]. ועיין תוספות הרא"ש.

וכבר כתבנו לעיל, שדעת הר"ן, שקושיות הגמרא לעיל אינם קושיות גמורות.

45. לענין איזה מעשה שהיה. תוספות. ועיין רש"ש.

וסיפרו לנחמיה על כך שהנשארים בירושלים נמצאים ברעה גדולה ובחרפה, וחומת ירושלים מפורצת, ושעריה נצתו באש.

43. מסופר שם שנחמיה ביקש מהמלך לעלות לירושלים ולבנותה.

44. הגמרא הוכיחה שראש השנה למלכי האומות אינו בניסן. אך קשה: מנין לנו שהוא בתשרי? שמא הוא באחד משאר החדשים?

ותירצו התוספות: מאחר שראש השנה שלהם אינו בניסן, מסתבר שהוא בתשרי, מפני שתשרי הוא ראש השנה לכמה דברים, כגון: לשמיטין וליובלות.

לעיל בענין מלכות שלמה ומלכי ישראל, הגמרא הוכיחה שראש השנה שלהם אינו בתשרי, והקשתה: "ואימא אייר, ואימא סיון". והקשה הריטב"א: מאחר שראש השנה שלהם

דילמא [שמא] מעשה דניסן, קדים! ?

דברים שאמר חנני לנחמיה בכפלו מה הן?

ויתכן לפי זה, שבאמת מונים למלכים מניסן, ופסוק אחד הוא בניסן בשנת העשרים לארתחשסתא, והשני הוא לאחר מכן, בכסלו.

שנאמר [נחמיה א א והלאה. ההוספות בפסוקים בתוך מסגרות מבוססות בעיקרן על פירוש המצודות]:

ומתרצינן: לא סלקא דעתך [לא יעלה על דעתך לומר כך]!

”דברי נחמיה בן חכליה:

ויהי בחדש כסלו שנת עשרים, ואני [נחמיה] הייתי בשושן הבירה.

דתניא: דברים שאמר חנני לנחמיה בכפלו — אמרן נחמיה למלך בניסן. (46) ומפרש והולך:

ויבא חנני, אחד מאחי [מחברי], הוא

46. כדי להבין את דברי הגמרא להלן נציין את סדר המאורעות הכתובים בספר עזרא ונחמיה בקצרה: בספר עזרא:

סדר בנין המקדש [כפי שהגמרא תביא להלן]. ואז, דריוש מצוה לאומות לעזור לישראל מכספי המלך, כפי שהגמרא תביא להלן [פרק ו].

א. בשנת אחת למלך כורש, קרא המלך ליהודים לבנות את בית המקדש. [פרק א].
ב. חלק מבני הגולה עלו, והתחילו לבנות את בית המקדש [פרק ג].

ו. בנין בית המקדש הסתיים בג' אדר, בשנה השישית למלכות דריוש בן אחשורוש ואסתר, ואחר כך עשו בני ישראל את הפסח, כפי שיובא בגמרא להלן [שם].

ג. הופסקה מלאכת בנין בית המקדש עד שנת שתיים לדריוש בן אחשורוש ואסתר [לדעת רוב המפרשים. אבל עיין באבן עזרא שם]. [סוף פרק ג].

ז. בשנת שבע לארתחשסתא [דריוש, בן אחשורוש ואסתר], בחדש החמישי [אב] עזרא עולה לירושלים עם כהנים לויים שוערים ונתינים, וארתחשסתא נתן ביד עזרא מכתב, ובו נתן לו רשות לעלות, וציוה לאומות לעזור לו. וכפי שיפורט בגמרא. [פרק ז].

מהשנה הראשונה לכורש ועד השנה השנית לדריוש, היו שמונה עשרה שנה, שהושלם בהם מנין שבעים שנה לחרבן ירושלים. שכך התנבא ירמיהו התנבא בסוף בית ראשון, שירושלים תהיה חרבה שבעים שנה. ירמיה כט. וכן בדניאל ט. רש"י שם. ועיין מגילה יא ב.

עד כאן סדר בנין בית המקדש בקצרה כפי שמבואר בעזרא. וכך מתואר בנחמיה:

ד. בשנת שתיים לדריוש התנבאו חגי וזכריה ליהודי ירושלים בשם אלהי ישראל, וציווים לבנות את בית המקדש ללא רשותו של המלך [פרק ה].

א. בשנת עשרים לארתחשסתא, בכסלו, מגיעים חנני ואנשיו, ומספרים לנחמיה שחומות ירושלים מפורצות, וכפי שהגמרא מביאה כאן [פרק א].

ה. דריוש מוצא בגנזי המלך את ציוויו של כורש, שציוה לבנות את המקדש. ומתואר שם

ב. בשנת עשרים לארתחשסתא, בניסן, המלך נותן לנחמיה רשות לעלות לירושלים, ומתחילים בבנין חומות העיר. [פרק ב].

הרי שיש סתירה בין הכתובים בספר עזרא

ויאמר לי המלך: מדוע פניך רעים, ואתה אינך חולח? אין זה כי אם רע לב [שיש בלבבך רצון רע להמיתני בסם המות בכוס זו], ואירא הרבה מאד [מעלילת המלך].

ואומר למלך: המלך, לעולם יהיה! מדוע לא ירעו פני [בזמן] אשר העיר [ירושלים] בית קברות אבותי הרבה, ושעריה אוכלו באש?

ויאמר לי המלך: על מה זה אתה מבקש!?

ואתפלל אל אלהי השמים [שימלא את בקשתי], ואחר תפילתי, ואומר למלך:

אם על המלך טוב, ואם ייטב עבדך לפניך — זאת היא בקשתי:

אשר תשלחני אל יהודה, אל עיר קברות אבותי, ואבננה!

ואנשים מיהודה, ואשאלם על היהודים הפליטה [הפליטה של היהודים] אשר נשאר [בירושלים] (47) מן השבי [של בבל], ועל ירושלים [על בנין חומותיה].

”ויאמרו לי [חנני והאנשים שבאו אתו מיהודה]: הנשארים אשר נשאר מן השבי שם במדינה [בירושלים, הם] ברעה גדולה ובחרפה. וחומות ירושלים מפורצות, ושעריה נצתו באש.”

ומנין שאת הדברים הללו אמרן נחמיה למלך בניסן?

שנאמר [שם ב א והלאה]: ”ויהי בחדש ניסן, שנת עשרים לארתחשסתא [דריוש] המלך, [הביאו] יין לפניו. ואשא את היין [אנוכי נחמיה שר המשקים, נשאתי את היין מן החצר] ואתנה למלך. ולא הייתי [רגיל לבוא בדרך כלל] רע [ברוע פנים] לפניו.”

ובספר נחמיה:

שהרי בספר עזרא כתוב שהשלימו את בנין בית המקדש בשנת שש לדריוש [המכונה בכמה מקומות ארתחשסתא], ואילו בנחמיה כתוב, שרק בשנת עשרים לארתחשסתא התחילו לבנות את חומות העיר!

התוספות [ד"ה שנת] מתרצים שני תירוצים: א. שנת עשרים לארתחשסתא המוזכרת בנחמיה היינו לשנות כורש, שאף הוא נקרא ארתחשסתא [על שם מלכותו. תוספות ד"ה וארתחשסתא], ושנת עשרים לכורש היא שנת השלש לדריוש בן אחשורוש ואסתר.

[כורש מלך שלש שנים, ועוד ארבע עשרה שנים מלך אחשורוש, ועוד שלש שנים של דריוש בנו, וביחד הם עשרים שנה].

ופירושו התוספות שמבואר בעזרא [פרק ד] שעבודת בית המקדש בטלה עד שנת שתיים

לדריוש. והעבודה התחילה בשנת שלש לדריוש כמבואר בנחמיה.

ב. שנת עשרים לארתחשסתא היינו לדריוש, כפשוטו של מקרא [שבכל מקום שהוזכר ארתחשסתא הוא דריוש]. ואמנם בית המקדש נשלם בשנה הששית לדריוש, אבל חומות העיר ירושלים עדיין היו מפורצות, והעם היה בחרפה, עד שנת עשרים לדריוש, שאז ביקש נחמיה מהמלך לעלות ולבנות את חומות העיר [ולא נתעסקו בבנין בית המקדש, שהוא כבר היה בנוי]. וכן כתב הריטב"א [להלן ג ב סוף ד"ה גרש"י ז"ל].

47. בימי כורש עלו חלק מבני הגולה לירושלים, והיו שם בימי, ובימי אחשורוש. וארתחשסתא המוזכר כאן, הוא דריוש הפרסי, בנם של המלך אחשורוש ואסתר המלכה. ובית המקדש נבנה

מתשרי, הרי "בשביעי בשנת שלש" מבקעי ליה, היה ראוי לומר! שהרי בתשרי מתחילה שנה חדשה של מנין מלכי האומות!

אמר תירץ רבי אבהו:

כורש — מלך כשר היה, כי על שם שהיה כשר קראוהו כרש [דהיינו המילה "כשר" בשינוי סדר האותיות], ושמך מעיד עליו. **לפיכך** — מנזו לו את שנותיו מניסן, כמלכי ישראל.

אבל לכל שאר מלכי האומות מונים להם מתשרי.

מתקיף לה רב יוסף לתירוץ הגמרא, בשתי קושיות:

חדא [קושיא ראשונה]: **דאם כן** שמנו לכורש מניסן, קשו קראי אהדרי הפסוקים סותרים זה את זה:

דכתיב בספר עזרא [ו טו]: **"ושיצא ביתא דנא** [נשלם בנין הבית הזה, כלומר, בית המקדש השני], **עד יום תלתא לירח אדר, די היא שנת שית למלכות דריוש מלכא** [בג'] אדר בשנה השישית לדריוש המלך".

ותניא: **באותו זמן לשנה הבאה, עלה עזרא מבבל וגלותו עמו** [כלומר כעבור שנה מסיום עבודת בית המקדש המוזכרת בפסוק הקודם, עזרא וגלותו יצאו מבבל⁽⁴⁹⁾].

"ויאמר לי המלך, והשגל [והמלכה היתה] יושבת אצלו:

עד מתי יהיה מהלכך [כמה זמן יהיה המהלך שתלך לירושלים], ומתי תשוב [לכאן]?

וייטב לפני המלך [שאלך לירושלים], ואתנה לו זמן אימתי אשוב".

ולמדנו מכל זה, שהמעשה שבכסלו קדם למעשה שבניסן. ושניהם היו בשנת העשרים לארתחשסתא.

ומכאן שראש השנה למלכי האומות אינו בניסן, אלא בתשרי.

מתיב רב יוסף סתירה למה שלמדנו לעיל שראש השנה למלכי האומות הוא בתשרי:

נאמר בספר חגי [א טו]: **"ביום עשרים וארבעה לחדש, בששי** [בחדש השישי שהוא אלול] **בשנת שתים לדריוש**", התחילו להכין את הדברים לצורך בניית בית המקדש השני בציווי חגי הנביא.

וכתיב בפסוק שאחריו: **"בשביעי** [בחדוש השביעי שהוא תשרי] **בעשרים ואחד לחדש** היה דבר ה' ביד חגי הנביא, לאמר"⁽⁴⁸⁾.

ומשמע שמדבר על אותה שנה שהוזכרה בפסוק הקודם, דהיינו שנת שתים לדריוש.

ואם איתא, ואם אכן מונים למלכי האומות

49. נאמר בעזרא ז ט: "באחד לחדש הראשון [ניסן] הוא יסוד המעלה". ופירש במצודות שם, שאז הוא תחילת יציאת עזרא מבבל. ואבן עזרא מפרש שאז עזרא יעץ לעולים לעלות, והם באו לירושלים באב. תוספות הוכיחו מן הכתובים שתחילת העליה

בשנת שתיים למלכותו, ועדיין רבים מבני הגולה נשארו בבבל, ונחמיה בן חכליה היה שר המשקים לארתחשסתא המלך. רש"י. 48. הקב"ה ציוה את חגי לזרו את ישראל בעבודת המקדש, כן מוכח בכתובים. וכן כתבו תוספות [סוף ד"ה ביום עשרים].

כורש — הוא דריוש⁽⁵²⁾, והוא ארתחשסתא!

אף דריוש, בן אחשורוש ואסתר, שהיה אחר מלכות אחשורוש, היה נקרא כורש. [רש"י].⁽⁵³⁾

ולמה נקרא בשלשת השמות הללו?

"כורש" — מפני שמלך כשר היה [כרש" בחילוף סדר האותיות הרי זה "כשר"].

"ארתחשסתא" — על שם מלכותו.⁽⁵⁴⁾

ומה שמו — "דריוש" שמו.

ובזה מתורצת הקושיא השניה של רב יוסף, שאף דריוש נקרא כרש מפני שמלך כשר היה, ולכן מונים לו מלכי ישראל.

אבל מכל מקום עדיין קשיא הקושיא הראשונה של רב יוסף, שהוכיח מהפסוקים בספר עזרא שלא מנו לדריוש מניסן.

ומתריצין: אמר רב יצחק לא קשיא:

וכתיב [שם ז ט]: "ויבא עזרא ירושלם, בחדש החמישי, אב, היא שנת השביעית למלך".

ומעתה קשה: ואם איתא, אם אכן מניסן מונים את שנות כורש — "שנת השמינית" מבועי ליה! היה ראוי לומר שנת השמינית! שהרי השלמת בית המקדש היתה באדר של השנה השישית. ועזרא יצא מבבל שנה אחר כך [בשנה השביעית], ובחודש אב שאחריו הגיע לירושלים. ומאחר שבניסן מתחילה שנה חדשה, נמצא שאב הוא שנה השמינית!⁽⁵⁰⁾

ועוד מקשה רב יוסף:

אמנם רבי אבהו אמר שכורש מלך כשר היה, אבל מי דמי, וכי ניתן ללמוד מזה על דריוש [שמוכח מהפסוקים דלעיל שמנו לו מניסן] שגם הוא היה כשר?!

הרי התם בדברי רבי אבהו מוזכר כורש, ואילו הכא [בפסוקים שהביא רב יוסף לעיל] מוזכר דריוש!⁽⁵¹⁾

ומתריצין על הקושיא השניה: תנא: הוא

51. הרז"ה גורס גירסא אחרת בקושיות רב יוסף והסכים עמו הרשב"א. עיין בראשונים בסוגיא.

52. כרש בגימטריא דריוש. רש"י עזרא ד ז.

53. שנאמר [עזרא ו יד]: "ומטעם כרש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס". משמע שהיו למלך פרס 3 שמות. תוספות וראשונים.

54. המהרש"א [ד"ה כרש מלך כשר היה] כתב שארתחשסתא היא שם המדינה. אבל רש"י [עזרא ו יד] פירש שכל מלכי פרס היו נקראים

היתה בניסן שכעבור שנה, ולא בניסן הסמוך לאדר שנשלם בו הבית [בשנת שש לדריוש] עיין שם, ובריטב"א.

50. רב יוסף ניסה להוכיח שאין מונים למלכי האומות לא מניסן ולא מתשרי, אלא לפי היום שעמדו בו. שהרי לעיל הגמרא הוכיחה שלא מנו לארתחשסתא מניסן, וכאן רב יוסף בא להוכיח שאין מונים לו מתשרי. [ובהכרח שכוונתו של רב יוסף היא להוכיח שמונים למלכי האומות מיום שעמדו בו]. חידושי הר"ן.

[אילים], ואמרין [ככשים], לעלוך לאלה שמיא, כדי לעלותם לאלהי השמים.

וכן חנטיין [חיטים], מלח, חמר [יין], ומשח [שמן] כמאמר כהניא די בירושלם [כפי השיעור שיאמרו הכהנים שבירושלים], לחוא מתיחב להם יום ביום, די לא שלו [ינתן להם בכל יום, ולא תשכחו].

ומכאן, שדריוש מלך כשר היה! (56)

אמר לו רבי יצחק לרב כהנא: רבי, מטונך [ממשאך — מטענתך] ממקום שבאת להוכיח שלא כדברי, משם אוכיח לך כדברי, ושלא כדבריך: (57)

שכך נאמר בהמשך מגילת דריוש [בפסוק י']:

"די להון מחקרביין ניהוחיין לאלה שמיא [תתנו ליהודים את כל הדברים הללו, כדי] שיהיו מקריבים קרבנות לאלהי השמים.

כאן בפסוקים שבספר חגי שמוכח שלא מנו לדריוש מתשרי, מדובר קודם שהחמיין, לפני שהוא נעשה רשע, ולכן מנו לו מניסן כמלכי ישראל.

ואילו כאן, כאשר עלה עזרא לירושלים [שמוכח מהפסוק בספר עזרא ז, ט שלא מנו לו מניסן], היה זה לאחר שהחמיין, אחרי שנעשה רשע. ולכן מנו לו מתשרי כמלכי אומות העולם.

מתקיף לה רב כהנא: ומי החמיין!?

וכי דריוש נעשה רשע? והכתיב בספר עזרא [ו ט] שדריוש שלח לשלטונות הגויים שבירושלים מגילה. (55) וכך כתוב בה:

א-ת "זמנה חשחן, כל מה שיחפצו הכהנים תנו להם מרכושי.

וקחו גם בני תורין [בני בקר], ודברין

[המובא בהערה הקודמת] שפסוק זה הוא באגרת ששלח ארתחשסתא ביד עזרא.

אבל כבר כתבנו בהערה הקודמת, שהאחרונים העירו על רש"י שפסוק זה כתבו במכתב ששלח דריוש, ומכתב זה היה בשנת שנים למלכותו כמבואר בפסוק.

ולפי זה הקשה הרש"י [ג ב ד"ה מתקיף לה] שהרי מכתב זה נשלח בשנת שנים לדריוש, ומוכח בגמרא לעיל שבאותה שעה עדיין לא החמיין. ואם כן, מה מקשה רב יוסף?

ואף הריטב"א הקשה כן [ומוכח שמפרש שלא כדברי רש"י]. ותירץ שרב יוסף הביא פסוק שמשבח את דריוש מאוד, ומאחר שהכתוב שיבחו כל כך, הרי האומר שהחמיין, עליו להביא ראיה על כך.

57. ממשאך שבאת להכביד עלי, אכביד עליך.

ארתחשסתא, כשם שכל מלכי מצרים נקראו פרעה. ובמצודות [עזרא ד, ו] הביא דוגמא ממלכי פלשתים שכולם נקראו אבימלך.

55. כך מפורש בכתובים. וכן פירש הרש"י [וכן מוכח מקושית תוס' ד"ה ונדבך, ומהריטב"א המובא בהערה הבאה]. אבל רש"י כאן כתב שהפסוק המובא כאן הוא באגרת ששלח ארתחשסתא המלך ביד עזרא, ודבריו צריכים עיון גדול. רש"י.

ולהלן הגמרא מביאה את המשך המקרא, וגם שם [בד"ה נדבכין] פירש רש"י שבמגילה ששלח ארתחשסתא ביד עזרא היה כתוב כן. ומהרש"א בחדושי אגדות כתב עליו שלא נמצא בכתוב כן [ועיין שם].

56. דברי הגמרא מובנים לפי מה שכתב רש"י